„ROMANIA HUNGARICA"-
CONTACTE LINGVISTICE SI CULTURALE ROMANO-MAGHIARE

Alexandru NICULESCU

Abstract

The cohabitation over centuries of Romanians and Hungarians has naturally led to reciprocal influences between their languages and Transylvania was the main place of contact and interferences. Maybe even for a bilingual existence. The Romanian History cannot diminish, elude or ignore the Romanian-Hungarian linguistic-cultural interaction. What some have called "Hungarian influence" (Florica Dimitrescu, 1978, pp. 98-102) was a reciprocal popular relation (but also religious relation) in the everyday life, in administration, law, army, creating strict social and ethnical hierarchies. The Hungarian elements in the Romanian language must be carefully analyzed but, mostly, situated in historical contexts which are well delimitated socio-culturally in the geographical space and time of our country. That is the reason why linguistic problems must be employed in historical research.

I.

1. În dezvoltarea limbii şi a culturii Românilor ar fi nedrept (şi neştiinţific) să nu luăm în seamă, aşa cum se cuvine, contactele româno-maghiare – nu numai pe cele lingvistice, ci şi pe cele culturale. O examinare actuală, *sine ira et studio*, este întru totul justificată, chiar necesară. De altfel ea s-ar adăuga seriei lungi de studii şi lucrări ale unor renumiţi lingvişti, români şi maghiari, din Transilvania (N. Drăganu, Geza Blédy, I. Pătruţ, Béla Kelemen, V. Breban, E. Kis), care îşi au, ca precursori, pe Alexics György (Budapesta 1888, Cluj 1891, trad. rom.) şi pe Simeon Mîndrescu (Bucureşti 1892); a se vedea *Bibliografia*. Lucrarea cea mai însemnată dedicată acestor probleme rămîne aceea a lui Lajos Tamás (1904-1984), excepţionalul *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen*, Budapesta 1966 – din păcate prea puţin luată în consideraţie şi consultată de lingviştii din România.

Convieţuirea, de-a lungul veacurilor, dintre Români şi Maghiari a dus, în mod firesc, la influenţe reciproce dintre limbile lor, iar Transilvania a fost cu precădere locul de contact şi de interferenţe. Poate chiar de bilingvism. Istoria Românilor nu poate diminua, ocoli sau ignora interacţiunea lingvistică-culturală româno-maghiară. Ceea ce unii au numit „influenţa maghiară" (Florica Dimitrescu 1978, pp. 98-102) a fost o relaţie reciprocă de natură populară (dar şi de natură cultă) în viaţa de toate zilele, în administraţie, justiţie, armată, creînd ierarhii sociale şi etnice stricte. Elementele maghiare din română trebuie atent analizate dar, mai ales, situate în contexte istorice bine delimitate socio-cultural, în spaţiul geografic al ţării noastre şi în timp. De aceea problemele lingvistice trebuie să fie încadrate în cercetarea istorică.

2. Pătrunderea maghiarismelor în limba română este aşadar o problemă de limbă dar şi de istorie comună a Românilor şi a Ungurilor. De bună seamă, trebuie să presupunem că ele au intrat în circuitul românesc mai întîi în Transilvania şi, ulterior, au ajuns dincolo de Munţii Carpaţi (în nord, în est şi în sud) purtate de vorbitori maghiarofoni sau chiar românofoni cunoscători ai limbii maghiare. Poate că ar trebui să ţinem seama şi de intermedieri slave, în Moldova, în Banat, dar şi de filiere germanice (Saşii, în special) în nordul bucovinean al Moldovei) precum şi în zona subcarpatică a Munteniei (Braşov, Cîmpulung). Rezultă deci că elementele maghiare au putut pătrunde pe tot teritoriul nord-dunărean, direct şi, tot aşa de bine, indirect.

BDD-A2735 © 2005 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:30 UTC)

3. Nu este locul, acum şi aici, să reluăm problema pătrunderii Maghiarilor în spaţiul carpatic. Istorici de seamă, români şi maghiari, au prezentat pe larg circumstanţele, epoca şi desfăşurarea contactelor dintre Românii (denumiţi, în maghiară, *Blachi* şi în limba comună *Olah* – *id est Vlahi*) şi Maghiarii sec. IX-XI. Cunoscuta *Histoire de la Transylvanie* (1992) datează „cucerirea bazinului carpatic" între 895-1003. Prezenţa altor etnii existente pe teritoriul cucerit de Maghiari este de asemenea evidentă. Cronicile vremii (*Gesta Hungarorum, Chronicon Budense, Chronicon Pictum Vindobonense, Chronicon Posoniense*) vorbesc despre locuitorii acelor ţinuturi: *Sclavi* (= Slavi), *Graeci* (= Bizantini), *Vlachis, Teutonicis* (= Franci de est), *Messiani* (probabil Bulgari). În schimb, cei denumiţi *Vlachis* sînt menţionaţi în absolut toate cronicile: „*Blackis qui ipsorum fuere pastores et coloni, remanentibus sponte in Pannonia*" (*Gesta Hungarorum*) sau „*Blazi qui et olim fuerunt Romanorum pastores, ac in Ungaria ubi erant pascua Romanorum… morabantur*" (cf. Ştefan Pascu 1972, p. 48; Ioan-Aurel Pop 1996/2, p. 81) într-o *Descriptio Europae Orientalis* a unui geograf anonim din 1308. Să adăugăm la acestea şi celebra frază din cronica notarului anonim al regelui Béla (II – 1131-1141 sau III – 1172-1196) *Blachi ac pastores Romanorum* – pentru a înţelege şi mai exact că prezenţa „Vlahilor" a fost neîntrerupt menţionată (chiar dacă unele cronici foloseau material din cronici precedente).

Prezenţa comunităţilor pastorale „Vlahe" (*Blachi, Blazi*) în Panonia şi în Transilvania pre-maghiară este deci în afară de orice îndoială. De altfel, această populaţie românofonă (împreună cu Slavii) se găsea şi în cele trei „ducate" (*Anonymus*) adică voievodate româno-slave cu care au intrat în luptă Maghiarii, pentru a cuceri Transilvania: cel al lui *Menumorut* (magh. *Ménmarot*, probabil conducător khazar), între Someş-Mureş-Tisa-Munţii Apuseni, cu centrul în *Castrum Byhor* (zona Crişanei de astăzi), cel al lui Gelu (*Gelu dux Blachorum*) în centrul Transilvaniei (*dux Ultrasylvanus*), pe Mureşul mijlociu (cu o populaţie româno-slavă) şi cel al lui *Glad* („ţara" lui Glad) care cuprindea întreg Banatul pînă la „cetatea" Orşova (şi se învecina, spre est, cu „ţara Haţegului"). Cronicile (*Anonymus*) menţionează şi alte formaţiuni politice – conduse de „knezi" şi populate de *Sclavi*, „ducate" de mai mică însemnătate (al lui *Salanus* – slav-bulgar, al lui *Zubur* – sau *Zobur* – în Slovacia de vest – rămase din destrămarea „imperiului" hunic al lui Attila şi al primului ţarat bulgar – cu populaţia numită, în latină, *Messiani)*. Se cunosc, pînă în cele mai adînci detalii, luptele voievozilor transilvani cu armatele maghiare: în treacăt fie spus, ei beneficiau de protecţia împăratului Bizanţului. Primul care a închinat steagul – după numeroase bătălii – a fost Menumorut (907) căruia i s-a lăsat dreptul de a fi conducător al cetăţii de reşedinţă *Byhor*. *Gelu* pare a fi fost următoarea victimă: el este ucis de către luptătorii unei căpetenii ungureşti (*Tuhutum*), iar supuşii lui acceptă „de bunăvoie" ca fostul lor duşman să le devină domn (*dominum sibi eligerunt Tuhutum*)! Cu toate acestea, prin sec. XII, pe vremea lui Anonymus (cronica ar putea fi datată între 1150-1200), „ducatul" lui Gelu exista încă sub numele *terra Ultrasilvana*. Singurul „ducat" care a mai dăinuit a fost cel al lui Glad, cu o populaţie alcătuită din Vlahi, Slavi şi Cumani care – după ce a opus rezistenţă îndîrjită – a intrat în tratative cu Ungurii. Acest ţinut, în jurul anului 1000, a fost condus de Ahtum. Despre Ahtum (*Ohtum* – magh. *Aitony*) există referinţe bogate în *Legenda Sancti Gerardi* – care datează din sec. X-XI. Ahtum avea autoritate de la Bizantini: el adusese în teritoriul lui călugări greci şi era un adversar al regelui Ştefan I al Ungariei (997-1038), cel care creştinase, în anul 1000, pe Maghiari. Îşi avea reşedinţa în *Urbs Morissena* – Cenad. Este înfrînt şi omorît în 1003 (după alţi istorici, 1028). În fond, în „ducatul" lui Ahtum avea loc prima confruntare între biserica orientală de rit grecesc şi catolicism.

BDD-A2735 © 2005 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:30 UTC)

4. Începînd din această perioadă se poate vorbi despre cucerirea Transilvaniei. Nu fără orgoliu de cuceritori arăta *Hist. Transylv.*, p. 131, că, începînd din sec. XI, că „*les Hongrois (sont) conquérants en Transylvanie et dans la partie est de la Grande Plaine*". În sec. XII-XIII, statul ungur organizează teritoriile ocupate după modele politic-economic-sociale ale feudalismului Apusului. Peste vechile ţări, „cnezate" şi voievodate existente, se înfiinţează instituţii administrativ-politice aduse de Maghiari din lumea feudală germană şi din Apus: *comites* (comiţi), *comitate*, districte, şi, bineînţeles, *presbiteriate, episcopate* catolice. Totuşi, numele de *voievod*, recunoscut căpeteniilor transilvane (în primul rînd lui *Gelu*) a fost păstrat şi s-a continuat de-a lungul evului mediu pînă în 1541, odată cu crearea Principatului Transilvaniei (de altfel, acelaşi titlu îl aveau şi *domnii* ţărilor româneşti de peste Carpaţi – dar aceştia beneficiau şi de acela de *Dominus*).

În orice caz, implantarea instituţiilor feudale maghiare se petrece în sec. XII-XIV: de aceea împreună cu alţi istorici şi lingvişti români şi maghiari (L. Tamás, printre aceştia) se pot data, începînd din această perioadă, împrumuturile maghiare din limba română. Bineînţeles, ele au putut pătrunde prin regiunile în contact direct cu Ungurii nou-veniţi în teritorii: Transilvania, Banatul, Crişana dar şi… Moldova de nord. Pătrunderea Ungurilor la est de Carpaţii răsăriteni, în Moldova, este cauzată – şi motivată – de luptele împotriva Tătarilor „Hoardei de Aur" (1344-1346). Aceste expediţii s-au efectuat în cooperare cu Românii cnezilor şi voievozilor din Maramureş. În noua ordine socială maghiară din Transilvania, în acest mijloc de sec. XIV, se creează diferenţe sociale între Românii deveniţi *Knezi* (magh. *kenéz*), chiar „voievozi" cu diplome regale care le dădeau drepturi semi-nobiliare de *nobilis voivoda, nobilis kenezius* şi *communis olachus*, masele de Români (cf. *Hist. Transylv.*, pp. 211-213). Unul dintre cnezi, Dragoş, ocupă „ţara Moldovei" ca „cneaz de Maramureş", trecînd-o sub suzeranitate maghiară (probabil prin 1352-1353) – *terra nostra moldovana*, denumită astfel de regalitatea maghiară –, iar fiul său Sas a continuat să conducă regiunea în aceleaşi condiţii (1354-1358). Fiul lui Sas, Balk (*Balk Moldavus* îl numea Ludovic I al Ungariei) devine şi el conducător al „mărcii" maghiare transcarpatice în 1358-1359.

Pînă cînd, asupra lui Balk şi înlăturîndu-l pe acesta de la conducerea teritoriului cucerit şi stăpînit de Maghiari, se îndreaptă atacul lui Bogdan de Cuhea, voievod de Maramureş, împreună cu oastea sa knezială de maramureşeni. Bogdan de Cuhea, „rebel notoriu" faţă de regele Ludovic I, persecutat de acesta (condusese o revoltă ţărănească împotriva Maghiarilor) intră în Moldova, alungă pe Balk şi, în 1359, se eliberează de tutela regală maghiară. Cu acest prilej, unii Maramureşeni dintre cei veniţi cu Dragoş în Moldova, se întorc în Maramureş, iar alţi Maramureşeni (anti-maghiari) – cei care se revoltaseră, trec în Moldova!. Se întemeiază *Bogdania*, *id est Moldova* – a doua ţară românească autonomă. De bună seamă, Bogdan s-a sprijinit pe Românii maramureşeni sosiţi cu Dragoş şi rămaşi în zona ocupată, dar mai ales pe Maramureşenii săi, unindu-i într-o singură formaţie etnico-politică, *Moldova* (de la el există şi prima monedă).

II

5. Aceste circumstanţe istorice din bazinul carpatin dar şi dincolo de munţi (mai ales în Moldova) explică, într-o bună măsură, dimensiunile şi profunzimea a ceea ce putem numi „influenţa maghiară". În primul rînd, trebuie subliniat faptul că maghiarismele au putut pătrunde în Transilvania, dar, de acolo, prin deplasările masive de populaţie, spre Moldova şi spre Ţara Românească (Ştefan Meteş, 1977, pp. 75-92), ele au

BDD-A2735 © 2005 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:30 UTC)

putut trece Munţii Carpaţi, în zone unde nu existau Maghiari. Le transportau înşişi Românii!

În general, lingviştii români au distins două tipuri de maghiarisme: 1. cele extinse şi cunoscute pe întreg teritoriul moldo-valah şi 2. cele limitate la o circulaţie regională, în Transilvania (şi în judeţele subcarpatice din Moldova şi din ţara Românească). Alţi istorici ai limbii române (Gh. Ivănescu 1980, pp. 482-483) cred a distinge chiar două etape (faze) istorice. S-au făcut şi unele „calcule" aritmetice: ar fi 195 de cuvinte de uz comun de origine maghiară, după L. Tamás 1966, dintr-un total de 2800 de cuvinte (şi generale, şi regionale) adică atîtea cîte lexeme cuprinde *Dicţionarul* său (Tamás 1966). Calculele aritmetice nu duc însă la concluzii clare, valabile, iar delimitarea „fazelor" istorice este inoperantă. Interacţiunea româno-maghiară este un fenomen social-cultural multisecular complex. Cuvintele maghiare din limba română au putut fi vehiculate nu numai de Maghiari. În cursul istoriei, prin treceri masive de populaţie, şi românească, şi maghiară, din Transilvania, mai întîi în Moldova (din nord pînă la Milcov!), dar şi în Ţara Românească, maghiarismele au putut fi aduse şi de Saşi, şi de Ceangăi, şi de Secui, care au putut trece întotdeauna, liber, Carpaţii! Bineînţeles, în acelaşi timp, alte cuvinte de origine maghiară, mai apropiate de viaţa rurală, regională au rămas circumscrise în bazinul transilvănean-bănăţean-crişan-maramureşean al Munţilor Carpaţi.

III

6. Dar să trecem la analiza generală a lexicului românesc de origine maghiară cunoscut sau utilizat pe întreg teritoriul nord-dunărean. Prima observaţie pe care trebuie să o facem priveşte domeniile semantice. Încă dintru început se remarcă termenii administrativi, politici, economici pe care ocupaţia maghiară şi organizarea feudală (occidentalizantă) a teritoriului le-a putut introduce: *aprod, bir, birău, ban* "guvernator"*, hotar, meşter, pîrgar, pîrcălab, tist, vamă*. Alături de acestea, unele cuvinte din terminologia proprietăţii agricole: *dijmă, imaş, iobag, megieş (megiaş), locaş, răzeş, sălaş*, fiecare dintre aceşti termeni avînd vîrsta (şi distribuţia teritorială) proprie (valorosul *Etymologisches Wörterbuch* al lui L. Tamás indică, în fiecare caz, *sub voce*, primele atestări: toate cuvintele precedente sînt prezente în documentele slavo-româneşti şi româneşti din sec. XV, pînă prin sec. XVI-XVII. Viaţa socială (de exemplu, funcţiile şi titlurile „nobile") este reprezentată, în română, de unii termeni de origine maghiară: *nemeş, chinez* (= cneaz), alături de care apar *grof, herţeg, şoltuz* proveniţi evident din feudalismul german (germ. *Herzog, Graf, Scholteisze*) precum şi mai sus menţionatele *pîrgar, meşter* (germ. *Bürger, Meister*). Relaţiile economice-comerciale de pe cele două versante ale Carpaţilor au putut vehicula în română altă serie de termeni: *aldămaş, ban* "monetă", *cheltui, chezaş, majă* "măsură de greutate", *marfă (marhă)* "marchandise", *tar* "măsură de greutate" şi "sarcină, povară", *uric, vamă*. Şi aceşti termeni sînt atestaţi de L. Tamás, *Etym. Wörterbuch*, unii din sec. XV (documente slavo-române), alţii din sec. XVI-XVII (textele româneşti). Interesantă este şi terminologia militară. Se înregistrează în acest domeniu o serie de termeni importanţi: *cătană, haiduc* (la origine, "infanterist maghiar"), *puşcă, puşcaş, hotnog* "căpitan de oaste"*, husar, viteaz*. Ceea ce trebuie însă remarcat în aceste cazuri este faptul că – afară de *hotnog* – aceşti termeni există şi în limbile slave înconjurătoare. Demn de menţionat este, în această privinţă, *viteaz:* termenul (substantiv) pare a fi fost introdus în timpul colaborării voievozilor români din Maramureş cu regele Ungariei în luptele cu Tătarii („Ehrentitel in Annerkennung

BDD-A2735 © 2005 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:30 UTC)

Kriegerischer Verdienste von Wojwoden", L. Tamás 1966, s.v. *viteaz*, p. 860), probabil în timpul dinastiei de Anjou, în sec. XIV-XV (1392, în documente slavo-române; DERS s.v. p. 262: 1400-1507). În texte româneşti (*Palia de la Orăştie*) apare o singură dată. Cu sensul "vaillant", "preux", *viteaz* apare, în schimb, prin sec. XVII, în Ţara Românească (Moxa) şi în Moldova (şi în limbile slave: bg., srb. *vitez*, rus. *viteazŭ*). De asemeni *puşcă* are o istorie complexă, cu o dublă origine, slavă şi maghiară. Termenul este atestat (cf. Tamás, s.v. *puşcă*, p. 651) într-un document slavo-român din 1431-1433 (Iancu de Hunedoara-Hunyadi către Vlad Dracul) dar apare în circulaţie în Muntenia în sec. XVII (Moxa): dicţionarele româneşti dau crezare etimologiei slave (probabil, în Moldova, din polonă sau chiar din rusă). Prezenţa lui *puşcaş* (atestat în Moldova şi în Ţara Românească – *puşcar*, în sec. XV, cf. Tamás, *ibid.*) devenit şi nume propriu în Transilvania (*Puşcaş, Puşcariu*) pledează, pare-se, în favoarea etimologiei maghiare.

Şi totuşi! Prezenţa unor termeni maghiari în limbile slave trebuie mai atent analizată. Dacă în cazul *puşcă* (dar nu *puşcaş*) putem lua în seamă posibilitatea unui dublu împrumut, în regiuni diferite (Transilvania şi Moldova), în epoci probabil diferenţiate, în cazul multor altor cuvinte existenţa c o n c o m i t e n t ă în limbi slave (mai ales bulgara, dar şi sîrba) are alte explicaţii – pe care istoricii limbii române nu le-au scos prea clar în relief. Este, în primul rînd, cazul verbelor în *-ui* (*bănui, bîntui, chibzui, făgădui, îngădui, mîntui, tăgădui*) şi în *-ălui* (de tipul v. rom. *chezăşlui, felelui, gilălui*) despre care se spune că sînt „verbe maghiare împrumutate de slava de sud" (Rosetti 1986, p. 383). S. Puşcariu, *Limba română, I*, 1940, p. 299, le consideră a fi venit „prin mijlocire slavă", într-o „epocă veche", pre-maghiară (dată fiind răspîndirea lor generală). Verbele în *-ălui* pot fi şi creaţii analogice româneşti (*trebălui, preţălui*). Slavistul Gh. Mihăilă (*Studia Slavica* a Academiei de Ştiinţe Maghiare, XII, 1966, p. 258 urm.) a avut inspirata idee de a reuni elementele slave din română şi maghiară sub titlul *slavo-hungarico-romanica*. În schimb, Gh. Ivănescu 1980, p. 434, ia în consideraţie şi posibilitatea unui împrumut d i r e c t din maghiară şi a integrării în clasa verbelor de origine slavă de tipul *-ui(esc)* (*trebui, dibui*), româna procedînd adică precum limbile slave. Şi într-un caz, şi într-altul, se dovedeşte vechimea acestor cuvinte în limba română. Asemenea probleme ridică şi alţi termeni cu o dublă prezenţă maghiaro-slavă. Este cazul lui *tîlhar*, atestat în documente slavo-române din sec. XV-XVI: E. Petrovici (în revista *Studii şi cercetări ştiinţifice*, seria III, vol. V, Cluj 1954, p. 451) leagă pe *tîlhar,* atestat în 1482 (Tamás 1966, *s.v.*) de magh. *tolvaj* (cf. Rosetti 1986, p. 386), ceea ce ar putea însemna că, cel puţin în Ardeal, termenul aparţinea aceleiaşi serii semantice social-juridice. Mai greu de explicat rămîne – în acelaşi sector – *pîrîş* (magh. *peres*) "reclamant" – faţă de *pîră* "denunţ", care este de origine slavă. Şi *tîlhar*, şi *pîrîş* apar în texte slavo-române din Ţara Românească, în sec. XVI (DERS s.v. *tîlhar*, p. 236; s.v. *pîrîş*, p. 182). Cînd au putut intra *tîlhar, pîrîş* în limba română, dacă în sec. XV-XVI apăreau în Moldova şi în Muntenia? Etimologia maghiară poate fi pusă sub semnul îndoielii sau dublată de alta, slavă (pe care N. Drăganu o întrevedea, în *Dacoromania*, II, p. 760 – dificultatea principală provine din prezenţa lui *-h-*).

Mai complicat este cazul lui *ham* (magh. *hám*) – care este atestat în sec. XV, în documente slavo-române din Ţara Românească. Dicţionarul lui Tiktin îi atribuie şi o origine slavă, iar dicţionarul lui Scriban menţionează un îndepărtat cuvînt germanic originar). Poate, şi în acest caz, o dublă origine?

7. Pe lîngă aceşti termeni, cu suport semantic bine precizat, trebuie să ne oprim la alţii, care pun probleme etimologice de acelaşi fel, oscilînd între maghiară şi limbi slave. Este cazul lui *chip* (magh. *kép*, dial. *kip;* v.sl. *kipŭ)*, atestat în textele slavo-române în sec.

BDD-A2735 © 2005 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:30 UTC)

XV-XVI, cu aceleaşi sensuri (dar şi cu sensul "fel, manieră, fr. *façon*"). Acestea sunt, de altfel, şi primele sensuri din maghiară (Tamás 1966, *s.v.*). Cuvîntul românesc *chip* apare în sintagme precum *chip cioplit* "statuie, idol", *chipul maicii Domnului* şi a intrat în domeniul religios ortodox, prin (probabil) traduceri. În Cazania II a lui Coresi (1581) este foarte frecvent (conform *Indicelui paralel* al Floricăi Dimitrescu 1973). Formaţiile lexicale *închipui*, adv. *chipurile* par a fi ulterioare şi culte.

Ce este maghiar, ce este slav (sau românesc) în evoluţia acestui termen? În română există – aşa cum am văzut – şi sensul "fr. manière, façon" – pe care Tamás 1966 *s.v.* îl glosează prin germ. "Auf dieser Art". De aceea, se recurge, în maghiară, la construcţiile *ekképp, akepp*, din care s-a putut izola elementul *-képp* "fel", devenit, ulterior, lexem autonom (cf. cazul *-féle*). Dar c i n e a întreprins această „Ablösung", izolare lexicală? *Dicţionarul Academiei* s.v. *chip* menţionează o posibilă „pătrundere" din maghiară în sîrbă, cu sensuri (poate şi cu utilizări sintactice) analogice (Berneker, *Slavisches Wörterbuch* I, p. 504, citat DA).

Cum Sîrbii sînt ortodocşi ca şi Românii, nu ar fi exclusă o intrare progresivă a cuvîntului din maghiară în sîrbă şi, ulterior, în română (prin Banat, sudul Transilvaniei, odată cu pătrunderea organizării vieţii bisericeşti, la Români, cu construcţia de mănăstiri din sec. XIV-XV). De altfel, răspîndirea cuvîntului, sensurile şi derivaţiile lexicale par a dovedi vechimea cuvîntului în limba română.

Termenul *chin* (magh. *kin,* dar şi sîrb *kinj*) are o traiectorie similară. Frecvent utilizat în textele româneşti din sec. XVI (Florica Dimitrescu 1973, p. 138: 93 de atestări în *Palia* de la Orăştie!), el nu apare în textele slavo-române. Ca şi *chin*, verbul derivat, *a chinui*, a intrat repede în limbajul religios al bisericii ortodoxe (*chinurile lui Isus Cristos; oamenii chinuiră pe Domnul* etc.) – dar, trebuie menţionată şi aici o filieră sîrbă (*kinj*), după *Dicţionarul Academiei*.

Putem afirma, fără riscul de a greşi, că – prin intermediul maghiarei, dar şi prin traducerile textelor sacre din nordul Transilvaniei – au pătruns în lexicul religios românesc cuvinte precum *chin, chinui (a), chip*, dar şi *giulgiu, sicriu.*

Rămîn în discuţie două cuvinte şi mai controversabile: *gînd* (magh. *gond*) şi *dîmb* (magh. *domb*). Primul este atestat în sec. XVI (*Codicele* Voroneţean, *Evangheliarul* slavo-român al lui Coresi, cf. *Indicele paralel…* Florica Dimitrescu 1973, p. 159), dar a devenit mai frecvent abia în sec. XVII (cf. *Dicţionarul Academiei, s.v.*) cu sensul "cuget, minte", dar şi "grijă, îngrijorare, bănuială, intenţie" – adică s-a dezvoltat semantic în limba română (în maghiară, *gond* "Sorge, Kummer, Sorgfalt" este atestat în sec. XV). După Sextil Puşcariu (*Limba română* I 1940, p. 299), transferarea *gond* → *gînd* (*-o-* → *-î-*) ar presupune o "mijlocire" slavă ("durch slaw. Vermittlung"), iar Alexandru Rosetti crede a o identifica în limba bulgară (cit. Tamás 1966, *s.v.*). Ceea ce se poate remarca, în acest caz, este absenţa (sau rarissima atestare) a cuvîntului în aria Transilvaniei – dar, în schimb, prezenţa lui în texte din Ţara Românească şi din Moldova – mai ales în cele literare (de exemplu în *Biblia* de la Bucureşti, din 1688). Repartiţia teritorială poate ridica unele probleme cu privire la originea cuvîntului. *Gînd* – presupune Puşcariu – ar fi trecut de la Unguri la Slavii din nordul Dunării, într-o epocă străveche, şi, după ce a fost adaptat fonetic, a fost preluat de Români (cf. magh. *bolond* → *bolînd*), precum au fost elementele slave.

În ceea ce priveşte *dîmb*, evoluţia fonetică este similară: termenul a fost atestat, la început, mai ales în Transilvania şi Maramureş. În Ţara Românească DERS îl atestă în sec. XVI (p. 69).

BDD-A2735 © 2005 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:30 UTC)

IV

8. Aceste consideraţii ne obligă a distinge în interiorul elementelor maghiare o anume ordonare în timp. Cuvintele care au atestări slavo-maghiare au toate şansele de a aparţine unui strat primordial de maghiarisme care a pătruns în limba română prin filieră slavă sau care (cum este cazul *puşcă*) a fost rezultatul unui dublu împrumut, în regiuni şi în epoci diferite. Nu dispunem încă de o analiză diacronică a împrumuturilor maghiare. Trebuie însă atrasă atenţia cercetărilor detaliate ulterioare – româneşti sau maghiare – că problema fundamentală a multor maghiarisme (cuvinte de cultură, sociale, chiar juridice) este aceea de a d i s c e r n e între ceea ce este maghiar şi ceea ce este slav (sau slavon). Întrepătrunderile, suprapunerile, sursele slave de nord, limbile slave de sud – cu care maghiara a avut contact (o d a t ă cu limba română sau p r i n limba română) constituie un punct central în examinarea influenţei maghiare în zonele carpatice.

9. Probleme deosebite – istorice – pune termenul *oraş*. În română, magh. *város* a pătruns fie sub forma *oraş, uraş*, probabil de timpuriu, prin sec. XIII, fie ca *varos* "germ. *Vorstadt*, fr. *faubourg*" (între cele două intrări în limba română există diferenţe de epocă şi de regiune). Al. Rosetti 1982, p. 23, este cel care a clarificat condiţiile adaptării acestui maghiarism: termenul, glosat ca "aşezare urbană de origine maghiară, în Moldova, în sec. XIII-XIV", a putut pătrunde, în evul mediu, în aglomeraţii socio-culturale multi-etnice (maghiară-germană-românească), în Moldova, în care aveau loc operaţii comerciale, financiare sau militare sau care, temporar, se găseau sub administraţia maghiară. Să nu uităm că, în sec. XIV-XV, în Moldova de centru predomina – ca pretutindeni în zona subcarpatică munteană sau în Transilvania – aşezarea urbană românească denumită *târg* "încrucişare de drumuri comerciale unde se cumpăra şi se vindea marfă", germ. *Markt*, fr. *foire, marché* (Tîrgu Neamţ, Tîrgu Mureş, Tîrgu Jiu etc.). În nordul Moldovei, Baia, Suceava, Siret (chiar în comune rămase rurale) se desfăşura o viaţă urbană incipientă, precum aceea de pe celălalt versant al Carpaţilor (Al. Rosetti 1982, *loc.cit.*) că Baia a fost un „oraş" întemeiat înainte de 1241, de către mineri germani sosiţi din Ungaria). În 1435, un document slavo-român menţionează *oraşul* Vaslui, dar *târgul* Bîrladului şi *cetatea* Chilia (Rosetti, *op.cit.*, p. 22). Tot astfel trebuie să fi pătruns noul termen-concept în Ţara Românească – chiar dacă documentele nu-l atestă – foarte frecvent şi folosit în limba obişnuită – decît în sec. XVI: în 1521, în scrisoarea lui Neacşu, şi, conform datelor din *Indicele lexical paralel* al Floricăi Dimitrescu 1973, p. 199, în textele lui Coresi (30 de atestări în *Tetraevanghel*, 10, în *Cazania* II) şi în *Palia* de la Orăştie (50!). Şi în acest caz, comunităţile germanofone din zona Carpaţilor meridionali (ca şi cele din nordul Moldovei) au avut un rol intermediar însemnat. Să mai adăugăm, aici, pe Ungurii şi Saşii husiţi care au găsit refugiu, în Moldova, în sec. XV, şi care s-au stabilit în *Bacău, Trotuş, Huşi* (*Târgu Neamţ* şi *Sascut* amintesc, chiar prin denumirea lor, de prezenţa Saşilor) (C.C. Giurescu 1967, p. 51). Legătura lor cu populaţia românească a putut vehicula elementele limbii maghiare din Transilvania dincolo de Munţii Carpaţi: maghiarismele s-au instalat, astfel, în alte părţi ale teritoriului dacoromân.

10. Să ne oprim asupra altor cuvinte româneşti de origine maghiară, cărora le descoperim mai greu motivarea şi încadrarea într-un cîmp semantic. Cel dintîi este *neam* (magh. *ném*) termen de rudenie (şi "de sînge") important în organizaţia tribală şi feudală a Maghiarilor. Magh. *ném* este legat de magh. *némes* "nobil" (cf. rom. *boier de neam / de viţă*

BDD-A2735 © 2005 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:30 UTC)

veche). Termenul este strict maghiar şi foarte vechi în atestările sale româneşti (Psaltirea Scheiană, Palia de la Orăştie, foarte rar, în texte Coresi – cf. Florica Dimitrescu 1973, p. 190) – ceea ce ar putea fi un indiciu al originii nord-transilvănene, de unde, prin comunităţile româneşti şi traduceri, să fi trecut în Moldova; ulterior, în sec. XVII, s-a putut extinde -- în aşa fel încît să fie adoptat şi în alte regiuni transcarpatice (în sec. XVII apare în *Biblia* de la Bucureşti). Dar, dacă, în Transilvania plurietnică, *neam* putea avea o justificare, termenul *neamul românesc* este o sintagmă românească generală (am scris despre *neam*, în *Individualitatea limbii române*…, IV, p. 264 urm.). Sensurile româneşti nu-s diferite de cele din maghiară ("rudenie, apartenenţă la o specie, popor sau rasă"), dar s-ar părea că Românii au dezvoltat şi sensul "comunitate etnică" (deci n u "sîngele" ci "obştea convieţuitoare". Sau "naţiunea"!).

Alături de acest sens, *neam*, în Muntenia, apar alte contexte semantice: negaţia emfatică *neam!* "nicidecum, deloc". A. Graur îl considera urmaş al negaţiei maghiare *ném* "nu" („Grai şi Suflet" VI, p. 335) – dar răspîndirea teritorială a expresiei (în Muntenia, Oltenia) nu îngăduie a-i atribui originea imediat maghiară. Tamás 1966, *s.v.*, p. 564 îl consideră, cu mai multă dreptate, o derivaţie semantică românească (cf. *neam de ban în pungă*; *neam-de-neam* "deloc") a termenului *neam* "rudenie".

Demn de menţionat – şi de explicat – este şi *viclean* (magh. *hitlen, hütlen* "necredincios", "perfid"). Cuvîntul avea, la început, sensul legat de viaţa feudală ("infidel faţă de suzeran") (sec. XV, în documente slavo-române, în Ţara Românească), dar a intrat şi în limbajul religios: *hitlean* se referă pînă şi la "diavol", luînd chiar acest sens (*Drakul hitleanul*, sec. XVI, Tamás 1966, *s.v.*, p. 849). Prin sec. XVII-XVIII se creează forma hipercorectă *viclean* – iar prezenţa cuvîntului este abundentă în textele româneşti din sec. XVI (curios: lipseşte din *Palia* de la Orăştie!) (Florica Dimitrescu 1973, p. 241).

Alţi termeni maghiari au semnificaţii mai direct legate de viaţa reală sub dominaţia maghiară. Este cazul lui *eleşteu*. Termenul (magh. *halastó*) este legat de relaţiile regelui Ungariei cu Banatul: exploatarea de către monarh a iazurilor piscicole bănăţene (din Celei); Tamás 1966, *s.v.*, p. 423. Din Banat, utilizarea termenului s-a putut extinde la Ţara Românească, unde este atestat în sec. XV-XVI (*hălăştaie* 1500), şi ulterior (sec. XVII) în Moldova.

Alături de acestea rămîn însă mai multe cuvinte care ridică anumite probleme: *bîlci* este unul dintre acestea (magh. *bulcsu*), la origine un tîrg format în jurul unei biserici (un fel de germ. *Markt*), la fel *mertic* (magh. *mérték*) "fr. ration, portion" (în limbajul morilor şi al morarilor, o măsură a uiumului datorat morarului) – deşi termenul ar putea fi provenit şi din limbi slave, cf. srb. *mertik* (vd. *supra*). Ca şi *puşcă* şi *ham*, *mertic* poate avea o dublă etimologie, slavo-maghiară.

Greu de explicat este şi substantivul *gazdă*. Etimologia maghiară (*gázda,* germ. "*Hausherr, Hauswirt*") este concurată de existenţa aceluiaşi termen în limbile slave (sîrbă, polonă, cehă, ruteană). Această situaţie ar dovedi o multiplă pătrundere – slavo-maghiară – a cuvîntului – care este uzual în relaţiile social-economice, atît în Transilvania, cît şi în Moldova. (Atestare în Ţara Românească în sec. XV-XVI, DERS, p. 89).

11. Tot dificil este cazul cuvîntului *mereu*, pe care dicţionarele româneşti îl „apropie" de magh. *merö* "tare, rigid, imobil" dar şi "curat" (Tamás 1966, *s.v.*: "germ. *starr, steif, stier, unbeweglich, Hauter, rein*"). Cuvîntul este atestat o singură dată în *Palia* de la Orăştie, dar, începînd din sec. XVII-XVIII, şi este bine reprezentat (în Transilvania şi în Moldova). A. Rosetti 1986, p. 385, îl omite; în Florica Dimitrescu 1978, p. 100, este menţionat. Este adevărat că magh. *merö* prezintă diferenţe de sens faţă de rom. *mereu*. În

BDD-A2735 © 2005 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:30 UTC)

construcţiile româneşti *mereu* apare cu sensul "continuu" (*pod mereu* (Transilvania), *păduri meree*, sec. XVIII). Îl întîlnim şi în poezia populară, mai ales în Banat – dar şi, mai tîrziu, la Alecsandri şi la Sadoveanu –cu sensuri derivate ("încet-încet" dar şi "rotund" etc.), dezvoltînd chiar diminutive (*mereuaş, mereuţ* "încetinel").

Cît este de „maghiar" – afară de apropierea etimologică oarecum incertă – rom. *mereu*? Cuvîntul pare mai frecvent utilizat în Banat, dar apare şi în Maramureş, şi în Moldova (începînd din sec. XVII). *Dicţionarul român-german* al lui Tiktin îi atribuie o origine necunoscută, iar cel al lui August Scriban atrage atenţia asupra prezenţei cuvîntului în sîrbă.

Folosirea adverbială temporală de tipul *au mers mereu, plouă mereu* este, evident, o operaţie sintactică.

12. Cel mai greu de explicat cuvînt este însă *fel* (magh. *-féle*) pe care Tamás *s.v.* p. 324-325 îl consideră printre „cele mai adînc înrădăcinate" maghiarisme din română. În maghiară, *-féle* este un fel de sufix cu sensul "specie, varietate, gen", precum sufixul germ. *-lei* (cf. *alterlei* "de tot felul, amestecat"), în expresii precum magh. *mindenféle* "de tot felul". Ceea ce ar putea corespunde, în română, compunerilor *astfel, altfel* care au fost, la origine, construcţii culte echivalente cu *aşa*, cuvînt moştenit din latină şi, pînă astăzi, familiar şi popular. *Dicţionarul* Academiei Române (DA) *s.v.* specifică – nu fără surpriza noastră – că „formaţiunea aceasta foarte des întrebuinţată azi, apare, în literatură, numai în sec. al XIX-lea" (şi lipseşte din poezia populară). Am putea adăuga, urmărind citatele din DA, că o găsim mai întîi la scriitori de la jumătatea secolului al XIX-lea (Alexandrescu, Negruzzi, Alecsandri, Bălcescu), mai ales, în Moldova.

Trecerea de la un element conjunct din maghiară la regimul de cuvînt autonom semantic rămîne şi mai greu de explicat. *Dicţionarul* Academiei *s.v. cit.* consideră că *fel* a fost „izolat" din expresii, în traducerea din maghiară în română: *multe feluri* – magh. *sokféle, tot felul, toate felurile* – magh. *mindenféle, atîtea feluri de* – magh. *annyiféle* etc. – avînd fiecare dintre acestea sensul "variat", fr. "*de tout genre*" – ceea ce ar fi dus la creaţia românească substantivală *fel* "varietate". Şi, de aici, la formarea altor expresii româneşti (*fel de fel, un fel de, ce fel de*, poate chiar *astfel*) – şi la evoluţia semantică pe care o cunoaştem, în limba română. Rezultă cu destulă claritate că cei care au izolat, prin analogii succesive, elementul *-féle* şi l-au substantivizat au cunoscut bine limba maghiară, poate erau chiar bilingvi. Dar cuvîntul a pătruns şi în limbile slave (sîrbă, slovenă, chiar în ruteană, în nord). Unde şi cînd s-a petrecut substantivizarea elementului *-féle*? *Fel* şi-a extins, în română, domeniul semantic (DA, *s.v. fel*), devenind sinonim cu *neam, chip* (cf. în fel şi *chip*), *poftă* (*a face felul* "a ucide") etc.

Dar cum au fost create *astfel, altfel* în limba cultă românească, în regiuni – şi de scriitori – care nu par a fi cunoscut maghiara – rămîne încă o problemă nerezolvată.

13. Ajungem în sfîrşit la aspectele morfologice ale influenţei limbii maghiare. O serie de sufixe îşi datoresc prezenţa în română unor corespondenţe maghiare. Este cazul sufixului românesc *-ău* (magh. *-ó*) care apare în toponime (*Zalău, Gilău, Jibou*) în Transilvania, *Bacău*, în Moldova etc. – dar şi în cuvinte comune, de alte origini, cu sens augmentativ-peiorativ (*nătărău, mîncău*). Alături de *-ău* apar *-(i)şag, -(ă)şug*, sufixe substantivizante (*furtişag, vălmăşag*), *-şug* (*meşte(r)şug, beteşug*), utilizate pe întreg teritoriul nord-dunărean românesc. Sufixele *-uş* (*cărăuş*) şi *-eş* (*chipeş, trupeş*) sînt de asemenea de origine maghiară. În schimb, sufixul *-aş* (*ceteraş*) trebuie disociat de sufixul *-aş* de origine slavă, care există şi în aromână. În domeniul verbal, sufixele *-ui* şi *-ălui* (*mîntui, trebălui*) au

BDD-A2735 © 2005 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:30 UTC)

fost prezentate mai înainte (sub. nr. 6). Influenţe slavo-maghiare s-au exercitat în structurile formării cuvintelor destul de sporadic.

14. Nu ne putem propune, aici, decît a enunţa problemele pe care le implică examinarea elementelor maghiare din română. Din cele de mai sus trebuie să înţelegem că raporturile lingvistice trilaterale slavo-maghiaro-române rămîn cele mai importante în discuţia de faţă. Cuvintele maghiare trecute prin limbile slave şi existente în română pot fi, cronologic, repartizate în mai multe categorii. Unele sînt foarte vechi (verbele în *-ui*, termeni precum *gînd*), altele sînt trecute prin filieră culturală slavă şi îndreptate spre domeniul religios (*chip, chin* etc.), în timp ce altele par a acuza o dublă (uneori, chiar multiplă) pătrundere (*puşcă, ham, mertic* etc.) – din maghiară, din limbi slave (în sud, sîrba şi bulgara, în nord, polona şi ucraineana – cu care româna a avut de asemenea contacte lingvistice şi culturale importante). Să adăugăm aici bilingvismul maghiar-român, precum şi faptul că maghiarismele puteau trece în ţările româneşti şi prin vorbitori aparţinînd altor comunităţi etno-lingvistice (Saşi, Secui, Slavi) sau religioase (husiţii). Bineînţeles, şi prin vorbitori români!

15. Aceste constatări obligă pe cei care cercetează raporturile lingvistice româno-maghiare să confere influenţei maghiare importanţa pe care o merită. Ea a acţionat de bună seamă asupra lexicului (şi a structurilor lexicale) – dezvoltîndu-l cantitativ – dar conceptele pe care le-a introdus au o valoare deosebită. Maghiarii au contribuit – direct sau indirect – la orientarea către Europa evului mediu feudal, catolic, latino-italo-germanic. Ei au adus – obligatoriu sau nu – catolicismul, administraţia europeană şi Reforma calvină – vehiculînd termeni latini, italieni sau germani. Sau, privit altfel, ei s-au opus, în numele Romei, culturii şi civilizaţiei orientale a Bisericii bizantino-slave, în centrul Europei.

Oricît ar părea de paradoxal, primul contact românesc cu cultura latină (occidentală) s-a efectuat prin intermediu maghiar. În acelaşi timp, pe teritoriul nostru transilvan-carpatin au avut loc şi primele confruntări severe, în lupte de dominaţie, dintre creştinismul catolic al Romei şi creştinismul bizantino-slav (ceea ce ar putea fi asemuit cu modernul „choc des civilisations"). Trebuie să avem însă în vedere că, în zonele ocupate de Maghiari şi supuse catolicizării, comunităţile româneşti (şi cele slave) autohtone, majoritare, erau din ce în ce mai oprimate: rezistenţa lor contra opresiunii cuceritorilor se manifesta în primul rînd prin conservarea identităţii etnice şi confesionale străvechi româneşti. Cu greu se pot descoperi cazuri de amalgamare şi interferenţă între Maghiari şi Români. Sub aspect social, cultural, religios – şi, mai ales, economic – comunităţile majoritare şi minoritare trăiau vieţi total separate. *Apartheid*-ul, discriminarea în care se găseau Românii au fost remarcate nu o dată şi de călători străini traversînd Transilvania, după ce se opriseră la curtea autorităţilor regale sau religioase din Ungaria. Ei erau de obicei ecleziastici italieni precum sicilianul Pietro Ransano (1428-1492), „sacerdote" dominican, *legatus* papal pe lîngă regele Mathias-Matei Corvin între 1488-1490: v. Petru Iroaie, in „*Il Veltro*", XIII (1969), 1-2, p. 165 urm., precum şi mantovanul Antonio Possevino (1533-1611), teolog superior cunoscut, cu misiuni în Ungaria, Polonia şi Rusia (în opera sa manuscrisă *Transilvania*, elaborată în 1580-82, cf. Cesare Alzati, *Terra romena tra Oriente e Occidente*…, Milano 1981, p. 18). Tot astfel, „testimoniava" (= mărturisea cele ce văzuse) un militar, Giovanandrea Gromo, în anii 1565-1570, care servise în armata lui Ioan-Sigismund (Iános Zsigmond Szapolyai) I (1556-1571): o „popolazione valacca" ce se găsea într-o definitivă despărţire" (it. *distacco*) de feudalii nobili, maghiari sau maghiarizaţi – şi trăia „*nel vitto, nel vestir' e nell'habitazioni… abietta*") (Cesare Alzati, *id.*, p. 22). Şi alţi călători

BDD-A2735 © 2005 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:30 UTC)

străini deplîngeau starea în care se găseau ţăranii „valahi", considerînd-o „în afara civilizaţiei" (cf. seria de volume *Călători străini despre Ţările Române*, ed. Maria Holban, în anii 1970-1985).

Bineînţeles, această situaţie se datora pe de o parte „înnobilării" unor cnezi români care erau asimilaţi de nobilimea maghiară şi se maghiarizau, pe de altă parte rezistenţei înverşunate a „Valahilor" la asimilare, prin catolicizare. Să nu uităm că, în Transilvania, *a se catolnici* înseamnă "a trăda, a deveni un om rău"! În acelaşi mod, maghiarofonii care treceau Carpaţii, în Moldova (Ceangăii, dar şi Saşii), chiar dacă rămîneau catolici, se românizau. O „simbioză" româno-maghiară, precum a fost cea româno-slavă, nu s-a putut realiza decît cu greu şi sporadic (probabil). Distanţele mentale, sociale, culturale, civilizatorii erau greu de trecut…

16. Şi totuşi, convieţuire – fie şi paralelă – precum şi consecinţe culturale au existat! Influenţa maghiară (germanico-maghiară, slavo-maghiară) a avut şi rezultate benefice pentru Români – oricît de mult se găseau aceştia sub pecetea orientală a slavo-bizantinismului. Dacă Transilvania a avut un rol de frunte în dezvoltarea culturală a poporului român – primele traduceri de texte scrise datorate Reformei (Coresi), scrierea cu caractere latine introdusă de calvinişti şi dezvoltată de Şcoala Ardeleană. Renaşterea latinităţii româneşti – legăturile cu Buda şi cu Viena (Beci) – orientarea culturală către Apus a unei părţi semnificative din românitatea nord-dunăreană – toate acestea se datoresc şi legăturilor de vase comunicante cu Ungaria şi cu Maghiarii, în cadrul imperiului catolic al Vienei. Pînă şi Biserica ortodoxă din Transilvania – am arătat în *Individualitatea limbii române*… IV, p. 227 – a fost mai puţin dogmatică, mai deschisă şi mai receptivă decît cea din Ţara Românească sau, mai ales, cea din Moldova: ecourile religioase ale Occidentului (catolicism, Reformă) se făceau simţite în ciuda rezistenţei puternice, în ortodoxia din teritoriul românesc controlat – şi stăpînit – de Imperiul austriac (austro-ungar) prin Maghiari. Bineînţeles, cultura Transilvănenilor a fost opera lor directă, făurită de Românii care formau întotdeauna majoritatea covîrşitoare a populaţiei, cei care, la început, au opus rezistenţă armatelor regilor maghiari, cei care au izbutit să fie recunoscuţi ca „voievozi" şi „knezi" în condiţiile capitulării, dar şi aceia care au trăit secole de-a rîndul într-o organizaţie administrativă, politică – şi culturală – dirijată de la Buda şi de la Viena. Ungaria şi Austria (mai tîrziu, Austro-Ungaria) au furnizat Românilor modéle culturale (şi chiar posibilităţi de instrucţie culturală). Fără aceste – să le spunem – „puteri politice dominante", în Transilvania nu ar fi existat nici *Cartea de cîntece* (Psalmii) din 1570-1573, nici *Palia* de la Orăştie (1582), nici Reforma, nici Simion Ştefan şi al său *Nou Testament* (1648; mai ales „precuvîntarea"), nici „Uniaţia". În ceea ce priveşte Şcoala latinistă „ardeleană", să nu uităm că ea urma unui curent analog de emancipare maghiarizantă de sub tutela limbii germane a culturii Austriei: la tendinţele naţional(ist)e maghiare corespundeau tendinţele similare ale „neamului" Românilor majoritari! Dar – să ţinem seama de asemenea – ea s-a manifestat pe un teren cultural propice, pregătit de calvinişti şi de „şcolile" lor. Oricît au fost de segregaţi religios, social şi politic – bineînţeles şi cultural – Românii au reuşit, prin reprezentanţi de frunte, să treacă barierele ce li se impuneau, să fie prezenţi acolo unde li se interzicea accesul („*natio tollerata*"!) şi, luînd exemplul celor care îi înlăturau de la luminile culturii, să se afirme, să intre în rangurile „tolerate" şi să elaboreze scrieri religioase, istorice şi filologice – în folosul propriului lor popor. Aceasta a fost misiunea – pentru că acesta este termenul corect! – „*Olahilor*" transilvani, începînd cu Ioan Corvin de Hunyadi, cu Nicolaus Olahus, cu prelaţi precum Simion Ştefan, care a „acceptat" calvinismul şi a ştiut să-l „utilizeze" (*Noul*

BDD-A2735 © 2005 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:30 UTC)

Testament 1648!) şi continuînd cu Inochenţie Klein şi cu intelectualii-preoţi „uniţi cu Roma" ai Şcoalei Ardelene precum şi, după aceea, cu Gh. Lazăr, Simion Bărnuţiu, Al. Papiu-Ilarian (G. Călinescu: „trec Ardelenii munţii"!) care au creat în Principate ideea *Daciei* latine.

Dar, fie menţionat: în climatul cultural dominat de Maghiari al Transilvaniei şi – de ce să nu fim drepţi? – cu „acceptul" lor liber sau forţat la împrejurări.

C.C. Giurescu 1967 – în plină fervoare naţional-comunistă – vorbeşte – cu dreptate – despre „rolul cultural al Transilvaniei" (înainte şi după Unirea din 1918) (pp. 102-126), despre „Transilvania, pămînt românesc", despre faptul că, în condiţii pluri-etnice, „trăiesc" laolaltă Unguri, Secui, Saşi, Şvabi (în Banat) – dar uită să menţioneze impulsurile culturale modelatoare (şi chiar permisiunea, dacă nu ajutorul) ale puterii politice maghiare-austriece dominante şi ale religiilor „receptae"..

Tot astfel, istoricul Ioan-Aurel Pop 1996, p. 199, afirmă că Transilvania este o regiune „a interferenţelor, influenţelor, contactelor sau conflictelor etnice" – dar refuză termenul *mozaic etnic* (p. 200). Majoritatea românească a fost – cum spune autorul – „subordonată cuceritorilor şi noilor veniţi" dar a reuşit, în statul medieval al Maghiarilor, să ridice, în Transilvania, şi n u m a i în Transilvania – biserici ortodoxe c o n s t r u i t e d i n p i a t r ă (precum cele catolice) la Densuş, Streiu, Strei-Sîngeorgiu şi Gura Sadu (despre care a scris V. Vătăşanu, *Istoria artei feudale în Ţările Române*, I 1959, pp. 74 urm.). Aceste biserici ortodoxe au fost construite de „knezi regali" (confirmaţi de regele Ungariei, Ludovic I) cu avere, pe domenii locuite de Români (*communis Olachus*) dar drept-credincioşi ai religiei ortodoxe greceşti (*Hyst. Transylv.*, pp. 214-215) – pentru Românii ortodocşi din feudele lor. Şi în acest caz – este vorba de familii româneşti „kneziale", cu ascensiune socială rapidă (în urma maghiarizării) –arhitectura religioasă catolică maghiară (există un anumit stil transilvănean) a servit ca m o d e l al acestor lăcaşuri de cult oriental.

Este însă tot atît de adevărat că o mare parte dintre aceşti *communis Olachus* erau obligaţi a rămîne în afara culturii şi a civilizaţiei, în întunericul opresiunii religioase şi sociale (persecuţiile catolice asupra „schismaticilor" despre care relatează C.C. Giurescu 1967, pp. 51-52). Puterea catolică feudală maghiară opera cu d o u ă măsuri, în funcţie de conversiunea Românilor la catolicism şi de maghiarizarea lor. Se crea – printre Românii şi Slavii „subordonaţi" – clivajul social „nobil" / „comun"; un istoric maghiar (ataşat ideilor naţionaliste ale patriei sale), Béla Borsi-Kálman 1999, p. 201, consideră că acest tip „nobiliar" al societăţii maghiare, tendinţa de a „înnobila" pe Românii din Transilvania (şi avantajele care decurgeau din titluri) era determinată de o politică de asimilare a grupurilor eterogene, sociologic şi etnic, în nobilimea maghiară: „elles avaient perdu leur nationalité d'origine en s'assimilant à elle" (= noblesse hongroise). Chiar dacă această politică – *DIVIDE ET IMPERA!* – nu a atras decît unele familii „kneziale" sau descendente din voievozi locali, ea a avut un ţel (secret) bine determinat: a s e p a r a pe Românii „communis", pe ţăranii „valahi" care opuneau o rezistenţă în numele identităţii etnice şi confesionale („schismatici"!) de Românii atraşi de privilegiile economice şi sociale ale „înnobilării". Au avut acces în „nobilimea" maghiară Hunyádi, Drágfy, Bánfi, Kende, Máilath, Láckfy (= Laţcu), Pálffy, Bárcsái şi cîţiva alţii – dar… pentru nu multă vreme. Amalgamarea cu nobilii maghiari nu reuşea a se face distinctă o nobilime „valahă"! „Înnobilaţii" se îndepărtau de propria lor comunitate străveche (v. mai sus, *a se catolnici*, cuvînt peiorativ printre Românii transilvăneni), iar „Valahii" care nu aderau la catolicizare – deci nu intrau printre „nobili" şi nu acceptau maghiarizarea – erau deposedaţi de bunuri

BDD-A2735 © 2005 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:30 UTC)

şi de pământurile străbune şi, pauperizaţi, luau calea pribegiei peste Carpaţi (mai ales în Moldova).

În asemenea condiţii, contactul cultural-lingvistic dintre Maghiari şi Români, în Transilvania, are aspecte particulare deosebite. Pe de o parte, o minoritate „valahă" se maghiarizează, atrasă de avantaje materiale, pe de altă parte, marea majoritate de *valachi communis* rezistă, apărîndu-şi identitatea chiar dacă „coabitau" pe aceleaşi teritorii, dar la nivel social-cultural, mult deosebit, cu Maghiarii (dar şi cu Saşii şi cu Slavii de nord). (Să adăugăm, aici, pe cei care plecau, masiv, din Transilvania spre Moldova şi Ţara Românească.)

Apare, în ţinuturile transilvănene, un fel de c o e x i s t e n ţ ă c o m p l e m e n t a r ă, chiar p a r a l e l ă, din care nu lipseau conflictele profunde, a d o u ă tipuri de civilizaţie. Una, rurală, străveche, pre-maghiară a „Valahilor" (Ştefan Pascu 1972, p. 231 evalua, pentru anul 1400, circa 3436 „aşezări" româneşti, cu 900-950.000 de locuitori, care se conduceau după *jus Valachicum* şi *ritus Valachiae antiqua*), şi cealaltă. promovată de Maghiari, o civilizaţie orientată spre Occidentul feudalismului german-latin. Exagerînd – dar nu prea mult --, în Transilvania a avut loc ceea ce astăzi se obişnuieşte a se numi – aşa cum am afirmat mai înainte – „un şoc" de civilizaţii, o confruntare între cultura arhaică, tradiţională, conservatoare, a Orientului cu cea „modernă", inovatoare, a Occidentului romano-catolic. Carpaţii au devenit, astfel, un hotar… Dar Transilvania mai trăise odată – în sec. II-IV, un asemenea „şoc": cucerirea *Daciei Romane* de către armatele imperiale romane a produs aceleaşi perturbări.

Spre deosebire de Români, Maghiarii – şi alături de ei – etnicii germanici şi, în fond, Austria (imperială, şi ea!) au instaurat nu numai organizări administrativ-politice-confesionale diferite de cele autohtone, ci şi m o d é l e de cultură şi de civilizaţie germano-latine occidentale.

Iată cîteva exemple.

Am vorbit mai înainte de bisericile ortodoxe de piatră. Că se numeau cu nume maghiarizate (tip Drágfy, Kende etc.) sau că-şi păstrau, îndîrjiţi, „românitatea" (inclusiv confesiunea ortodoxă) aceşti Români se îngrijeau de construirea unor biserici ortodoxe, îşi păstrau drepturi de ctitori-patroni (precum familia Drágfy, a fiullui lui Dragoş, care ocrotea biserica Sf. Mihail din Peri) obţinînd chiar dreptul ca, acolo, să se hirotonisească preoţi ortodocşi români). Mănăstirea din Prislop a fost, bunăoară, închinată episcopului Ţării Româneşti. Se susţinea, astfel, direct sau indirect, prin biserici (de ex., în Haţeg, în Hunedoara, în Maramureş) fervoarea credinţei strămoşeşti a Românilor. *Hist. Transylv.* p. 214 menţionează chiar cazul unui episcop catolic de Oradea, care a autorizat pe un voievod român (*Petre*) de a întreţine, pe domeniul său, *presbyterium Olachalem* (preot al Valahilor, *id est* ortodox), probabil pentru ţăranii români pe care-i administra (se pare că şi alţi nobili feudali maghiari au acceptat să se construiască pe teritoriile proprii din centrul Transilvaniei, biserici de lemn).

17. În cultura religioasă, scrisă, Maghiarii au avut de asemenea un rol demn de menţionat. În Transilvania şi în Banat, ei au promovat calvinismul (sec. XVI), destinat a fi o confesiune a etniei maghiare – dar care încerca să atragă şi pe Români. Rezultatele au fost dezamăgitoare: chiar dacă primul text cu litere latine (şi ortografie maghiară) este o „carte de cîntece" calvină (1570-1573) şi chiar dacă s-a ajuns la traducerea *Paliei* de la Orăştie (1582), scrise cu caractere cirilice (oricît de ascunse erau originile calvine) Românii ortodocşi nu acceptau religia „primită" (*recepta*) de teama maghiarizării (v. Ioan Aurel Pop, *Ethnie et confession* 1996, pp. 42-46; Niculescu 2003, pp. 221-223). Dar au

BDD-A2735 © 2005 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:30 UTC)

acceptat eliminarea limbii slavone din biserică! Preoţii ortodocşi români, după experienţa protestantă luterană şi dispunînd de cărţi sacre traduse în română (Coresi) nu s-au împotrivit acestei inovaţii procedurale reformate (chiar dacă ierarhia superioară din Ţara Românească, de care depindeau, se opunea!). În orice caz, faptul că, în Transilvania, s-au tradus în limba română primele texte sacre – manuscrise şi, ulterior, tipărituri – îl datorăm deschiderii către Occident a culturii religioase transilvane. Românii au ştiut să profite de perspectivele culturale (religioase) ale Reformei. De altfel, în Transilvania şi în Banat – la Cluj, Oradea, Arad, Bălgrad (Alba Iulia) şi Caransebeş – s-au dezvoltat valoroase centre de cultură românească (la Caransebeş a apărut în jurul anului 1700 cel dintîi dicţionar latin-român (*Anonymus Caransebensiesis*) scris, bineînţeles, cu litere latine. Tot în Banat a apărut (1687-1700) *Lexicon Marsilianum*, primul dicţionar latin-român-maghiar (studiat de Carlo Tagliavini).

18. În Transilvania, dar sub influenţa directă a Austriei catolice, a luat naştere mişcarea noastră de renaştere naţională: Şcoala Ardeleană. Ea este consecinţa directă a unirii unei părţi a clerului ortodox român (cu credincioşii, laolaltă) cu biserica Romei catolice: *Unia* (Uniaţia) sau Biserica greco-catolică unită. Emfaza romanităţii limbii (şi chiar a latinităţii poporului român), conceptul de *daco-roman* şi argumentarea continuităţii româneşti pe teritoriul Transilvaniei – au fost cele dintîi *idées-maîtresses* ale lui Samuel Micu-Klein, Gheorghe Şincai şi Petru Maior, care au transformat mentalitatea istoric-culturală a Românilor. Inochentie Micu-Klein, episcop de Făgăraş, era cel care deschisese calea, nu fără dificultăţi personale, către colegiul roman *De Propaganda Fide*. Dar ideea entuziastă de a fi *ROMANUS*, a întoarcerii la cultura originară latină apăruse deja în sec. XVI, în *Cartea de cîntece* calvine şi în *Palia* de la Orăştie, care scria termenul *Român* cu *-o-*! Desigur, apelul la „origini etnice" semăna mult cu ideile orgolioase maghiare de detaşare de cultura germanică a Austriei: precum aceştia voiau să se „re-maghiarizeze", degermanizîndu-se, tot astfel Românii voiau să se „re-latinizeze", deslavizîndu-se! Modelul (maghiar) funcţiona chiar în cadrul influenţei catolice a Austriei!

Ideile latinizante s-au răspîndit în ţările româneşti de peste munţi, odată cu trecerea în Ţara Românească şi în Moldova a „dascălilor" transilvăneni (Gh. Lazăr, Iosif Genilie, Aaron Florian, August Treboniu Laurian, Axente Sever, Ion Maiorescu ş.a.), recreîndu-se, în spaţiul românesc nord-dunărean, conceptul *Dacia* (a se vedea C.C. Giurescu 1967, pp. 109-120).

Dacă, în Transilvania, „Uniaţia" a reuşit să creeze o confesiune „greco-catolică" p e n t r u R o m â n i, adică un corp politic compact românesc, ulterior, pe întreg teritoriul celor trei provincii româneşti s-a reuşit a se crea o u n i t a t e culturală care a devenit, treptat, în cursul istoriei, o entitate politică. „Uniaţia" a mers mînă în mînă cu Biserica ortodoxă în afirmarea drepturilor naţionale -- şi în luptele naţionale – ale Românilor.

19. Fără îndoială, materialul lexical de origine maghiară în limba română este mai puţin important decît influenţa culturală maghiaro-germanică exercitată de Unguri în Transilvania şi extinsă, parţial, în Moldova şi în Muntenia. Este vorba, în fond, de aproape 200 de cuvinte, dar distribuţia lor în timp şi în spaţiu trebuie bine – şi obiectiv – interpretată. Maghiarismele din română – filtrate prin slavă – preced apariţia primele texte româneşti (sec. XV-XVI). Ele apar în documente slavo-române (sec. XIV-XV), după cum am văzut – în Moldova şi în Ţara Românească. Unele sînt intrate prin traduceri de texte religioase, altele prin relaţiile feudale dintre Transilvania şi Moldova: avem dreptul a le considera ca cele mai vechi. Sînt şi mai greu de distins împrumuturile pe cale orală de împrumuturile culte. Să nu uităm, aşa cum spuneam mai sus, că maghiarismele au putut

BDD-A2735 © 2005 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:30 UTC)

„călători", trecînd munţii Carpaţi, la nord-est, est şi sud, şi prin vorbitori români. Ştefan Meteş 1977 a studiat, în amănunt, într-o excepţională lucrare, emigrările româneşti din Transilvania, în secolele XIII-XX. Am putea oare să le ordonăm cronologic? Dacă *uliu* este atestat în sec. XV, *gîngav, haiduc, căprar, pandur, pipă, secriu, tist, tobă* au fost de bună seamă împrumutate mai tîrziu. Poate că unele (de ex. *fain, ţăcălie, a căni*) să fi fost integrate în limba română în secolele recente (XVIII-XIX).

În sfîrşit, o ultimă cantitate de cuvinte sînt rămase în circulaţie regională, în Transilvania (dintre care puţine au trecut munţii): a se vedea Tamás 1966, pp. 6-11 (*copîlnă, cristei, catrinţă* etc.).

Bineînţeles, asemenea consideraţii lexical-culturale ne pot duce şi la întrebarea: ce fel de limbă maghiară se vorbea, în definitiv, în Transilvania? Altfel spus, cu expresia lui E. Petrovici, care încerca să „descopere" *daco-slava* – care era *româno-maghiara,* adică limba maghiară din Transilvania? Această limbă maghiară a parcurs secolele, orînduirile sociale, regiunile, clasele socio-culturale, pînă astăzi… Ea a intrat în contact cu limbi ale etniilor autohtone – în special, cu româna – s-a întrepătruns şi a format dublete (slavo-maghiare, germano-maghiare), dar a trebuit să accepte şi intrarea unor termeni româneşti. Lingviştii maghiari au studiat şi aceste aspecte.

În orice caz, cercetarea noastră nu poate fi exhaustivă. Rămîn multe – prea multe – probleme încă nerezolvate. Numărul cuvintelor de origine maghiară din limba română (cu utilizare generală) ar fi, după calculul lui L. Tamás 1966, pp. 6-7, de 195. Sîntem convinşi că numărul lor este mai mare: cele 195 de cuvinte şi-au găsit locul în al său *Etymologisches Historisches Wörterbuch der Ungarischen Elemente im Rumänischen* (Budapest 1966). Tot L. Tamás, *op. cit.*, p. 6, atrage atenţia că dicţionarul său etimologic cuprinde – împreună cu cuvintele regionale transilvănene, 2800 de cuvinte. Din 1966 pînă azi, în graiurile româneşti din Transilvania şi Banat trebuie să fi intrat – sau să fi ieşit din uz – multe cuvinte… „Reproşurile" – dacă putem numi astfel surpriza contrariată – cu care unii lingvişti români au întîmpinat *Etymologisches Wörterbuch* al lui L. Tamás („prea multe elemente maghiare în limba română") apare cu totul nejustificată…

20. Dar problema raporturilor maghiaro-române întrece cu mult problemele strict lingvistice. Ajunşi la capătul acestui lung – dar, desigur, incomplet – studiu, trebuie să avem în vedere aspectele social-culturale. Datorăm limbii maghiare – direct sau indirect – termeni care desemnează concepte ale civilizaţiei occidentale (din Evul Mediu pînă în sec. XIX). Oricît de multe şi de variate au fost contradicţiile şi conflictele interetnice şi interconfesionale, tot atît de importante au fost elementele culturale şi civilizatorii pe care prezenţa în Transilvania a Românilor şi a Maghiarilor, laolaltă sau separaţi, le-au putut activa. Astfel cum au putut demonstra dicţionarele (L. Tamás, F. Bakos), între cele două comunităţi au existat naturale suprapuneri, interferenţe, legături – voite sau nedorite – care au dus la împrumuturi reciproce. Pe cele din maghiară în română am încercat să le examinăm în lucrarea de faţă. Pe celelalte – elemente româneşti în maghiară – le-au cercetat distinşi lingvişti maghiari şi români, începînd cu N. Drăganu (1933: *Românii în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei şi a onomasticii*, Bucureşti) şi cu Geza Blédy (1942: *Influenţa limbii române asupra limbii maghiare*, Sibiu), urmaţi de I. Pătruţ, Bela Kelemen, Vladimir Drimba, A. Szabo (pentru bibliografia mai detaliată, v. Rosetti 1986, p. 387 şi, mai ales, L. Tamás 1966 (Einleitung), p. 5-16). Márton Gyula-Péntek János-Vöö Istvan au întocmit un *Magyar Nyelvjárások Román Kölcsönszavai* (Bukarest 1972) dar cercetarea cea mai asiduă rămîne cea a lui Ferenc Bakos 1982. A fost de asemenea cercetată antroponimia în legătură cu toponimia – ceea ce a dus la atestarea, în sec. XIII-XIV, a multor nume

BDD-A2735 © 2005 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:30 UTC)

româneşti de origine latină (de ex. *Adrian – terra Adrian* 1262 (Şt. Pascu 1979, pp. 480, 482) – pe care l-am fi aşteptat mai tîrziu, odată cu latinismul ardelean!).

Documentele maghiare, în mare parte, sînt scrise în limba latină (şi provin din sec. XIII-XV). Dacă ne gîndim că, în Moldova, documente în limba latină apar abia în sec. XVI-XVII, odată cu Codex Bandini (sec. XVII) şi cu misionari catolici italieni, rezultă că, în Transilvania sub administraţia maghiară, prin documente redactate în latină, Românii au putut lua astfel – desigur, ignorîndu-i importanţa – contactul cu latinitatea. Să adăugăm şi faptul că Biserica Catolică oficia serviciul divin în latină pentru a înţelege că limba latină care se bucura de prestigiu în regatul Ungariei era adusă pe un teritoriu transilvan unde se vorbea o limbă neolatină! Trebuie reţinută afirmaţia din *Istoria României II* (Ed. Academiei R.P.R., 1960), pp. 197-198: „caracterul universal al Bisericii Catolice a făcut ca marile curente artistice ale Occidentului să-şi răsfrîngă ultimele valuri pînă la poalele Carpaţilor". În Transilvania s-a creat un stil romanic tîrziu şi un stil gotic („de Transilvania") – după cum am mai arătat (vd. *supra*).

Matei Corvin, fiu de Valah transilvănean, înnobilat şi catolicizat, se mîndrea cu originile-i romane – iar toţi cei ce-l adulau şi-l lăudau (*laudatores*) în versuri sau în proză – i le aminteau cu prisosinţă.

Dar…

Uitînd că, jos, pe pămîntul pe care i se ridicau palatele, o populaţie românofonă, săracă, „schismatică", eliminată din structurile statului lui Matei Corvin – avea exact aceleaşi origini lingvistice romane!

Paradoxal, latinitatea cu care Românii aveau să-şi creeze orgoliul naţional a fost adusă în Transilvania de… Maghiari! Este drept, nivelul social nobiliar al celor ce invocau latinitatea şi lipsa de cultură, starea de *apartheid* în care erau ţinuţi Românii nu le permitea încă luări de atitudine hazardate – deşi terenul latino-maghiar, ulterior, le-a putut veni în ajutor. Se adaugă la toate acestea terminologia feudală occidentală-germanică de origine latină. Şi aceasta a fost cunoscută şi utilizată de Românii din voievodat. Calvinismul contribuia şi el la ideea latinităţii „Valahilor". De aceea atunci cînd în sec. XVIII-XIX se creează Biserica „greco-catolică" (unită cu Roma) şi apare Şcoala latinistă ardeleană, terenul mental şi moral era pregătit.

21. „Transilvania, rezervor etnic românesc" – scria C.C. Giurescu 1967, pp. 47 urm.. „Transilvania aparţine României, deoarece Românii reprezintă majoritatea absolută a populaţiei" – afirmă la rîndu-i Ioan-Aurel Pop 1996, p. 200 (75% din populaţie, adică 6 milioane de oameni).

Dar expunerea istoric-culturală şi lingvistică, pe care am încercat să o facem în aceste pagini, a dezvăluit multe alte aspecte deosebit de importante. Ele ne permit altă formulare, poate mai exactă. Transilvania a iradiat şi s-a impregnat, inclus, implicat profund în ansamblul romanităţii româneşti nord- dunărene, în Moldova, în „Ţara Românească" a Munteniei („Valahia"), dincoace şi dincolo de Prut şi de Nistru, dincolo – imediat – în zona dunăreană. Bineînţeles şi în nord, în zona Huţulilor din Carpaţii Păduroşi. În aceste spaţii largi, Transilvania şi-a trimis oierii în transhumanţă, sătenii şi „knezii" sărăciţi în bejenie, intelectualii în cultură şi în ideologia politică a României. Dar trebuie să adăugăm la toate acestea şi evenimentele binecunoscute ale istoriei româneşti. Sub administraţia maghiară şi austriacă – a asigurat nu o singură dată autonomia celor două ţări româneşti vasale Imperiului Otoman: imperiul creştin al Austriei era strîns unit cu Ungaria contra Imperiului Otoman! Domnii Moldovei şi ai Ţării Româneşti au înţeles prea bine refugiul „peste munţi"; teritoriul transcarpatin al unor feude moldo-valahe

BDD-A2735 © 2005 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:30 UTC)

(Ciceu, Cetatea de Baltă, Făgăraş-Sîmbăta de Sus) era întotdeauna gata să-i primească, temporar, pe înalţii conducători români fugăriţi de armatele turceşti (nu din acest motiv mutaseră Turcii capitala Ţării Româneşti la Bucureşti, aproape de Giurgiu?). Alţi Domni – viitori Domni români – precum Vlad Ţepeş (1456-1462) – îşi făcuseră instrucţia în meşteşugul armelor la curtea lui Matei-Mathias Corvin, fiul lui Iancu de Hunedoara, cel care, maghiarizîndu-se, a devenit Janos Hunyadi. Chiar Ştefan cel Mare s-a bizuit pe ajutorul Maghiarilor (al lui Matei-Mathias, devenit rege al Ungariei, în 1458) în bătăliile glorioase împotriva Turcilor (dar… după ce, în 1467, îl învinsese). Regele Ungariei, susţinut de Papalitate şi stipendiat în acest scop, întreţinea o duşmănie neîmpăcată împotriva Turcilor şi ajuta pe cei ce-şi apărau independenţa faţă de ei. Bineînţeles… Ca să o spunem, în ironie, luptau Ungurii cu Turcii, prin… intermediul „Valahilor" din Moldova sau din Ţara Românească! Pregătirea de luptă şi structurile militare maghiare serveau însă de sprijin şi drept model Românilor.

22. Iată de ce sîntem în măsură a afirma că, dincolo de conflicte, lupte inter-etnice, opresiune şi rezistenţă, Transilvania sub dominaţie maghiară şi austriacă, dar locuită, majoritar, de Români, a deschis, prima, larg, orizonturile Românilor intra- şi extracarpatini spre Europa. O fereastră spre Apus a Românilor, circumscrişi prin cultură şi prin religie, în limitele Orientului slavo-bizantin. Românii au intrat *off limits*, în Europa, mai întîi prin Transilvania şi prin Banat, care şi-au păstrat întotdeauna statutul de autonomie „voievodală". De aceea apar pînă astăzi, dincolo şi dincoace de munţii Carpaţi, diferenţe şi clivaje de mentalitate dar, tot de aceea, există diferenţe asemănătoare şi între Transilvania şi regatul Ungariei. Se ştie, nu-i aceeaşi maghiaritate! În ceea ce-i priveşte pe Români, cuiva din Moldova sau din Dobrogea, Transilvania sau din Banat, oraşe precum Oradea, Cluj, Timişoara sau Arad – chiar după 1918 – îi apar mai „altfel", mai „europene" (mitteleuropene) decît Bucureşti, Constanţa, Iaşi sau Craiova!

Prezenţa maghiară (şi germanică) dar, mai ales, convieţuirea seculară cu Românii „communis" sau nobili mici şi mijlocii („nobilis Olachos"), cnezi şi voievozi, au creat, în ansamblul romanităţii, o zonă etno-lingvistică singulară pe care am avea dreptul – obiectiv – de a o considera într-adevăr o *Romania hungarica*.

BDD-A2735 © 2005 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:30 UTC)